

PROBATSIIYA XIZMATI FAOLIYATINI TAKOMILLASHTIRISH BO'YICHA AYRIM MULOHAZALAR

Ummatov Muhammadrasul Tursunovich
Yuridik fanlar bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
<https://doi.org/10.5281/zenodo.17678104>

ARTICLE INFO

Received: 11th November 2025
Accepted: 12th November 2025
Published: 22nd November 2025

KEYWORDS

probatsiya xizmati, risk baholash, Risk-Need-Responsivity modeli, E-Probatsiya, rehabilitatsiya dasturlari, qayta jinoyatchilikning oldini olish

ABSTRACT

Maqolada O'zbekiston Respublikasi probatsiya xizmati faoliyatining hozirgi holati, erishilgan yutuqlar (2025-yil statistikasi: 87 685 nafar nazoratdagi shaxs, 78 % to'liq tuzalish ko'rsatkichi, 10 142 nafari ishga joylashtirilgan) va mavjud muammolar (xodimlarning og'ir yuklamasi, baholashning sub'ektivligi, raqamlashtirishning yetarli emasligi, rehabilitatsiya dasturlarining cheklanganligi) chuqur tahlil qilinadi. Buyuk Britaniya (OASys), Kanada (LS/CMI) va AQSh (LSI-R) tajribasiga asoslanib, probatsiya xizmatini takomillashtirishning kompleks yo'nalishlari taklif etiladi: Risk-Need-Responsivity modeliga asoslangan milliy baholash vositasini joriy etish, xodimlar sonini 1,5 baravar oshirish, "E-Probatsiya" tizimini to'liq raqamlashtirish, kognitiv-xulq terapiyasi va boshqa rehabilitatsiya dasturlarini kengaytirish, qonunchilikni takomillashtirish. Ushbu choralar qayta jinoyatchilikni 20–30 % ga kamaytirish, inspektorlar ish unumdorligini 40–50 % ga oshirish va davlat byudjeti mablag'larini tejash imkonini beradi.

O'zbekiston Respublikasida probatsiya nazorati tizimining joriy etilishi jazoni ijro etish sohasidagi eng muhim insonparvar islohotlardan biri bo'ldi. 2019-yil 30-dekabrda O'RQ-595-son "Probatsiya to'g'risida"gi Qonun[1] bilan belgilangan ushbu tizim ozodlikdan mahrum qilish bilan bog'liq bo'lmagan jazo turlarini ijro etish, muddatidan avval shartli ozod etilgan shaxslar ustidan nazorat o'rnatish va ularning jamiyatga qaytishini ta'minlashni asosiy maqsad qilib qo'ydi. 2025-yil 1-noyabr holatiga ko'ra, respublika bo'yicha probatsiya hisobida jami 87 685 nafar shaxs turibdi. Ulardan 31 069 nafari muddatidan avval shartli ozod etilganlar, 27 052 nafari axloq tuzatish ishlariga, 18 521 nafari ozodlikni cheklash jazosiga hukm qilinganlar. Shu davrda 78 932 nafar shaxsga ijtimoiy-psixologik portret tuzilib, 2 768 nafari kasb-hunarga o'qitildi, "Ishga marhamat" tadbirlari orqali 10 142 nafari doimiy ishga joylashtirildi, 68 132 nafari (78 %) to'liq tuzalish yo'liga o'tgan deb baholandi[2]. Bu raqamlar probatsiya xizmatining katta hajmdagi ishini va umumiy ijobiy natijalarini yaqqol ko'rsatadi. Shu bilan birga, amaliyotda bir qator tizimli muammolar saqlanib qolmoqda. Birinchidan, probatsiya inspektorlarining yuklamasi juda og'ir – bitta xodim o'rtacha 90–120 nafar shaxsga xizmat ko'rsatmoqda, xalqaro norma esa 50–60 nafarni tashkil etadi[3]. Ikkinchidan, xulq-atvor va risk baholash jarayoni hali ham asosan sub'ektiv kuzatuvlarga tayanadi, standartlashtirilgan ilmiy vositalar (RNR, LSI-R, OASys) yo'q. Uchinchidan, "E-Probatsiya" axborot tizimi to'liq ishga tushmagan, avtomatik monitoring va risk bashorati modullari mavjud emas. To'rtinchidan, rehabilitatsiya dasturlari yetarli darajada rivojlanmagan – kognitiv-xulq terapiyasi, giyohvandlikka qarshi maxsus dasturlar va oilaviy zo'ravonlikni

oldini olish bo'yicha intervensiyalar cheklangan. Beshinchidan, hududlar o'rtasida resurslar va xodimlar taqsimoti notekis – Toshkent shahri va yirik viloyatlarda holat yaxshiroq bo'lsa, chekka tumanlarda kadr va moddiy-texnik ta'minot yetishmaydi.

Xalqaro tajriba probatsiya xizmatining samaradorligi uchta asosiy omilga bog'liqligini ko'rsatadi: ilmiy asoslangan risk baholash vositalari, xodimlarning yuqori malakasi va zamonaviy raqamli texnologiyalar. Buyuk Britaniyada Offender Assessment System (OASys) vositasini joriy etgandan so'ng recidiv 15–20 % ga kamaygan[4]. Kanadada Level of Service/Case Management Inventory (LS/CMI) recidivni 30 % ga pasaytirgan[5]. AQSh federal probatsiya tizimida Level of Service Inventory-Revised (LSI-R) vositasi 25 % samaradorlik bergan[6]. Ushbu tajribalardan kelib chiqib, O'zbekiston probatsiya xizmatini takomillashtirish quyidagi yo'nalishlarda amalga oshirilishi maqsadga muvofiq.

Birinchi, 2026-yil oxirigacha Risk-Need-Responsivity (RNR) modeliga asoslangan milliy risk baholash vositasini ishlab chiqish va qonuniy tasdiqlash zarur. Ushbu vosita statik (jinoyat tarixi, yoshi, jinsi) va dinamik (ish, oila, giyohvandlik, motivatsiya) omillarni qamrab olgan 100 ballik tizimda ishlashi, natijada shaxslar past, o'rta va yuqori xavf guruhlariga ajratilishi lozim. Baholash natijalari "E-Probatsiya" tizimida avtomatik hisoblanib, inspektorga faqat tasdiqlash qolishi kerak. Bu inspektorning ish vaqtini 40–50 % ga tejaydi va baholashning ob'ektivligini oshiradi.

Ikkinchi, xodimlar soni va malakasini oshirish eng muhim vazifadir. 2026–2028-yillarda probatsiya inspektorlari sonini kamida 1,5 baravar (1 200 nafardan 1 800–2 000 nafarga) ko'paytirish, har bir inspektorning yuklamasini 60 nafarga tushirish rejalashtirilishi kerak. Ichki ishlar vazirligi Akademiyasida "Probatsiya xizmati va reabilitatsiya" yo'nalishi bo'yicha magistratura ochilib, har yili 150–200 nafar mutaxassis tayyorlanishi lozim. Xodimlar malakasini oshirish uchun Kanada, Buyuk Britaniya va Janubiy Koreya tajribasiga asoslangan xalqaro treninglar yiliga ikki marta tashkil etilishi, shuningdek, mahalliy o'quv markazlarida doimiy kurslar yo'lga qo'yilishi zarur.

Uchinchi, raqamlashtirishni chuqurlashtirish probatsiya xizmatining kelajagi hisoblanadi. 2027-yilgacha "E-Probatsiya" axborot tizimini to'liq ishga tushirish, quyidagi modullarni majburiy joriy etish lozim: avtomatik risk baholash, elektron bilaguzuk ma'lumotlarini real vaqt rejimida monitoring qilish, Bandlik vazirligi, Sog'liqni saqlash vazirligi va mahalla idoralari bilan ma'lumot almashinuvi, shaxslar uchun mobil ilova orqali majburiyatlarni kuzatish imkoniyati. Bu choralar qidiruvdagi shaxslarning aniqlanishini 90 % ga yetkazadi va qog'ozbozlikni deyarli yo'q qiladi.

To'rtinchi, reabilitatsiya va ijtimoiy moslashuv dasturlarini tubdan kengaytirish zarur. Kognitiv-xulq terapiyasi (CBT) barcha viloyatlarda majburiy joriy etilib, giyohvandlik va alkogolizmga qarshi "12 qadam" dasturi mahalliy sharoitga moslashtirilishi lozim. Oilaviy zo'ravonlik sodir etganlar uchun "Anger Management" va "Ota mas'uliyati" dasturlari tashkil etilib, ayollar orasida huquqbuzarlikni oldini olish uchun maxsus psixologik yordam markazlari ochilishi kerak. Ishga joylashtirish "Ishga marhamat" loyihasidan tashqari, xususiy sektor va "Hunarmand" uyushmasi bilan hamkorlikda kengaytirilib, 2028-yilga 30 000 nafar shaxsga doimiy ish topish ta'minlanishi lozim.

Beshinchidan, qonunchilikni takomillashtirish talab etiladi. "Probatsiya to'g'risida"gi Qonunga o'zgartirishlar kiritib, risk baholash natijalarini sud xulosalarida majburiy ko'rsatish, elektron bilaguzukni buzganlik uchun javobgarlikni kuchaytirish, probatsiya xodimlari maqomi va ijtimoiy kafolatlarini profilaktika inspektorlari darajasiga yetkazish zarur. Shu bilan birga, probatsiya xizmati faoliyatini mustaqil ilmiy monitoring qilish uchun Ichki ishlar vazirligi Akademiyasida "Probatsiya va reabilitatsiya" ilmiy-tadqiqot markazi tashkil etilishi, har yili recidiv darajasini viloyatlar kesimida tahlil qilib, eng yaxshi tajribalarni tarqatish yo'lga qo'yilishi kerak.

Yuqoridagi choralar bosqichma-bosqich amalga oshirilganda quyidagi natijalarga erishiladi: qayta jinoyatchilik darajasi 20–30 % ga kamayadi, inspektorlarning ish unumdorligi 40–50 %

ga oshadi, qamoqxonada saqlash xarajatlari 15–20 % ga qisqaradi, jamiyat xavfsizligi sezilarli darajada mustahkamlanadi.

Xulosa qilib aytganda, probatsiya xizmati O'zbekistonning zamonaviy, insonparvar va samarali jazoni ijro etish tizimining eng muhim bo'g'ini hisoblanadi. Uning faoliyatini takomillashtirish xalqaro ilg'or tajribani chuqur o'rganish, ilmiy yondashuvni mustahkamlash va davlat siyosatining doimiy qo'llab-quvvatlashini talab qiladi. Risk baholash vositalarini joriy etish, raqamlashtirishni chuqurlashtirish, xodimlarni professional tayyorlash va reabilitatsiya dasturlarini kengaytirish orqali O'zbekiston probatsiya xizmati nafaqat Markaziy Osiyodagi, balki jahon miqyosidagi eng yaxshi tajribalardan biriga aylanishi shubhasiz.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasining "Probatsiya to'g'risida"gi Qonuni // Qonun hujjatlari milliy bazasi, 30.12.2019, № O'RQ-595.
2. O'zbekiston Respublikasi IIV Probatsiya xizmati boshqarmasining 2025-yil 9 oylik faoliyati to'g'risidagi rasmiy hisobot // Ichki hujjat, 2025.
3. UNODC. Handbook on Probation Services: Guidelines for Probation Practitioners // United Nations, Vienna, 2022. – 120 p.
4. Moore R. A Compendium of Research and Analysis on the Offender Assessment System (OASys) // Ministry of Justice (UK), 2015. – 85 p.
5. Bonta J., Andrews D.A. Risk-Need-Responsivity Model for Offender Assessment and Rehabilitation // Public Safety Canada, 2007. – 106 p.
6. Lowenkamp C.T., Lovins B., Latessa E.J. Validating the Level of Service Inventory-Revised // Federal Probation, 2007. – Vol. 70, No. 2.
7. Penal Reform International. Global Prison Trends 2024 // PRI, London, 2024. – 60 p.

INNOVATIVE
ACADEMY